

Հայկազեան հայագիտական հանդեսի 43-րդ եւ 44-րդ հատորներուն չորս գիրքերը, Պէյրութ, 2023 եւ 2024:

Շարունակելով ՀԱԻԱ-6 հատորին մէջ մեր լոյս ընծայած ներկայացումը¹ ՀՀՀ-ի 42-րդ հատորի զոյգ գիրքերուն մասին՝ ստորև կը ներկայացնենք Հանդեսի 43-րդ և 44-րդ հատորներու չորս գիրքերը:

43-րդ (2023) հատորի զոյգ գիրքերը կը հաշունեն 1080 էջ (562+520), 42 (22+20) յօդւած, 5 (3+2) հրապարակում, 1 հաղորդում, 3 (2+1) գրախօսական և Երուանդ Ազատեանի, Պետրոս Ալահայտոյեանի, Մերգէյ Գալստեանի, Արամ Գրիգորեանի, Ժիրայր Դանիէլեանի, Վարդան Դերիկեանի, Սուրէն Յասմիկեանի, Ռիչըրտ Յովհաննէսեանի, Յարութիւն վրդ. Պզտիկեանի, Արամ Սիմոնեանի, Գէորգ Տէր Վարդանեանի, Տենիս Փափազեանի, Մերի Մաթոսեան-Քիլպուրիի մահագրականները: 44-րդ (2024) հատորի զոյգ գիրքերը կը հաշունեն 908 (424+484) էջ, 26 (13+13) յօդուած, 3 հրապարակում (0+3), 6 հաղորդում (2+4) և Լեւոն Թորոսեանի, Նիքոլայ Յովհաննիսեանի, Լևոն Քեչեանի և Յարութիւն Քիւրքճեանի մահագրականները:

43/1-ին խմբագրականը վերնագրուած է՝ «Սփիռքահայ իրականութեան մեծ բացական՝ հայ մտաւորականութեան դերակատարութիւն-ազդեցութիւնը», իսկ 44/1-ինը՝ «Արխիւը՝ հայագիտութեան առատ հումք»:

43/2-ին մէջ լոյս տեսած են պատմաբաններ Աշոտ Մելքոնեանի, Կարէն Մաթոսեանի և Վարդան Մատթոսեանի պատասխանները՝ ԻԱ. դարու հայագիտութեան սահմանումին, գործնական դերին, մարտահրաւերներուն և հայագիտական կեդրոններու միջև գործակցութեան հարցումներուն: Իսկ 44/2-ին մէջ՝ պատմաբաններ Գայիանէ Մախմութեան, Վահրամ Շեմմասեան, Խաչատուր Ստեփանեան և Սիմոն Փայապեան պատասխանած են ԻԱ. դարու հայ պատմագրութեան/պատմագիտութեան բնագաւառներու, իւրայատկու-

¹ Տեն՝ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի աշխատություններ, 2024, 6, էջ 248-262:

թեանց, առաքելութեան, յառաջադրանքներու, բացթողումներու, մարտահրաւերներու և միջ-ազգային պատմագիտութեան քարտէսին վրայ տեղին առնչուող հարցերուն: ՀՀՀ-ի իրա-քանչիւր գիրքի վերջատրութեան տրուած են աշխատակիցներուն համառոտ կենսագրական-ները և ելմակի հասցէները:

ՀՀՀ-ի 43/2-ը և 44/2-ը կը փակուին «Յիշատակարան»ներով, ուր խմբագրակազմը համառոտակի կը ներկայացնէ համաշխարհային, շրջանային և հայկական այն իրավիճակը, որուն շրջանին ծնած են հատորները:

Ստորև հեղինակային այբբենական կարգով կը ներկայացնենք իւրաքանչիւր բնագաւառի նիւթ՝ փակագիծերու մէջ նշելով համապատասխան հատորն ու գիրքը:

Արուեստ-արհեստ բնագաւառին մէջ Կարօ Աւետեան, հիմնուելով լիբանահայ նշանաւոր երաժշտահան Պօղոս Ճելալեանի (1927–2011) խումբ մը աշակերտներու հետ կատարած իր հարցազրոյցներուն վրայ, յոյսին կը բերէ անոր մանկավարժական գործունէութեան մեթոտի առանձնայատկութիւնները (43/2):

Արուեստի պատմաբան Արծուի Բախչինեան «Հայ–սպանական մշակութային կապերու դրուագներ (ԺԹ. դար – 1930-ականներ)» նիւթով լուսարձակի տակ կ'առնէ սպաներէնէն հայերէն կատարուած գրական թարգմանութիւններ, կը ներկայացնէ հայ արուեստագէտներ Վարդգէս Սուրէնեանցի, Վահրամ Փափագեանի, Կոստան Զարեանի և Արմէն Օհանեանի տպաւորութիւնները, գրութիւններն ու մտորումները Սպանիոյ մասին: Իսկ երրորդ հատուածով կը ներկայացուին Սպանիոյ քաղաքացիական պատերազմի շրջանին (1936–1939)՝ Սպանիոյ մասին խորհրդահայ հրատարակութիւնները, որոնք արդիւնք էին սովետական քաղաքականութեան (44/2):

Նազանի Գասպարեան «Վան քաղաքի արհեստները (ԺԹ. – Ի. դարասկիզբ)» յօդուածին մէջ, նկարագրելէ ետք Վանի արհեստագործութիւնը, կ'ընդգծէ թէ մանաւանդ ԺԹ. երկրորդ դարակէսին բազմաթիւ արհեստանոցներ հիմնուեցան Վանի մէջ, քանի որ Վանի ասեղնագործութեան, ոսկերչական, արծաթագործական, երկաթեայ և պղնձեայ իրերը մեծ մրցունակութիւն և պահանջարկ ունէին ոչ միայն նահանգի բնակչութեան, այլև մինչև Պոլսոյ մէջ (43/2):

Հանրաժանօթ գորգաբան Արթօ Թաւուքչեան «Յամեցող սխալապատումներ 20-րդ դարու արևմտեան գորգագիտութեան մէջ» յօդուածով կ'անդրադառնայ Հայոց Յեղասպանութենէն ետք արևելեան գորգարուեստին մէջ հայկական ազդեցութեան շուրջ գիտական փաստագրութեան դիմափոխումին: Ան կը բացատրէ, թէ ԺԹ. դարուն արևելեան գորգարուեստին վրայ հայկական ազդեցութեան փաստը գիտական շրջանակներու կողմէ ընդունուած էր ամէնուրեք, իսկ Հայոց Յեղասպանութենէն անմիջապէս ետք՝ շրջադարձ մը կատարուեցաւ, և նոր պատմոյթ մը յառաջացաւ, ուր լուսարձակի տակ առնուեցաւ ԺԲ. դարէն սկսեալ Կեդրոնական Ասիայէն Փոքր Ասիա ներխուժող ու հաստատուող թուրք թափառաշրջիկ ցեղախումբերու կողմէ իբր թէ գործուած գորգերու ազդեցութիւնը: Յօդուածը կը հակադարձէ այս պատմոյթին և օրինակ կը բերէ արևելեան գորգերու վրայ յաճախ գործուած երեք՝ խեչափառի, «տերև ու բաժակ»-ի (կամ գինէ-բաժակի եզերքի) ու թալիշեան վարդակի զարդանախշերը: Հեղինակը կը քննէ ու կը վերլուծէ ասոնք և ասոնց աղբիւր կը մատնանշէ ուրարտական ու վաղմիջնադարու հայկական մշակութային այլևայլ դրսևորումները (43/2):

Նոյն հեղինակին «Սխալապատումներ հայկական գորգին առնչութեամբ և Շահսեւան գորգին առասպելը» յօդուածը կը վիճարկէ Փարուէզ Թանաւոյիին փաստարկները, որով վերջինս 18–19-րդ դարուն հիստուած կարգ մը գորգեր «Շահսեւան» կը համարէ: Թաւուքչեան կը հաւաստէ, թէ գորգ կրնայ հիստուի նստակեաց ժողովուրդներու կողմէ, մինչ թափառական ցեղախումբեր կարճատև կը մնան որևէ տարածքի վրայ, իսկ Շահսեւան ցեղախումբին բռնի

նստակեցութիւն պարտադրուած է 1930-ականներուն միայն: Յօդուածագիրը 19-րդ դարու հայկական գորգեր օրինակ բերելով՝ ասպարէզ կը կարդայ Թանապուհի, որ ի յայտ բերէ գէթ մէկ հատիկ օրինակ՝ շահեսաններուն հիւսած 19-րդ դարու այս գորգերէն: Այդուհանդերձ, ան կը բացատրէ նաև այս յորջորջումին տարածումին շուկայական պատճառը՝ ընդգծելով, որ գնորդին աւելի գրաւիչ կը հնչէ ունենալ գորգը ցեղախումբի մը, որուն կիները լեռնային արօտավայրերուն վրայ գորգ կը հիւսեն կարճատև նստակեց ըլլալով հանդերձ... (44/2):

Նոյն ծիրին մէջ պէտք է դիտել նաև Անի Մխիթարեանի «Հայոց Ազգագրութեան թանգարանի աղօթագորգերի հաւաքածուն» հաղորդումը, որով անգամ մը ևս կը հաւաստուի հայկական աղօթագորգերու առկայութեան փաստը (44/1):

Մանէ Խառատեան իր «Street Art-ը որպէս պատմութեան կրող. Հայաստանի օրինակը» յօդուածով կը բացատրէ, թէ այս արուեստը բոլոր արուեստներուն նման կ'արտացոլացնէ և կը վերարտադրէ իրականութիւնը՝ իւրօրինակ մեկնաբանութեամբ, աւելցնելով որ անոր ծնունդը կապ ունի միջավայրի պատմական փոփոխութեան հետ, ու կը մասնատրէ Հայաստանի պարագան՝ նշելով, որ հայաստանեան «սթրիթ արթ»-ը լայն հոդ գտած է Գիւմրիի և Երևանի մէջ (43/2):

Նոյն հեղինակի «Էջեր հայկական ոռքի պատմութիւնից. մասն Ա. հայերը ոռքում» յօդուածը ընթերցողը կը ծանօթացնէ ոռք երաժշտութեան, ապա կ'անդրադառնայ հայկական ոռքին՝ լուսարձակի տակ առնելով Մ. Նահանգներու, Իրանի, Լիբանանի, Թուրքիոյ, Ռուսաստանի հայ ոռքըրները (44/2):

Ջաւէն Կնեսգեան «Նորայայտ հնագոյն կրօնածիսական ինքնահունչ՝ ձեռաց զանգ՝ը» յօդուածով կը ներկայացնէ ցարդ միայն Իրանի (Սպահան, Բերիա գաւառ) հայութեան մէջ կիրառուող ձեռաց զանգը, որ օգտագործուած է մանաւանդ տնօրինէքի, մկրտութեան և պսակի արարողութեանց ատեն: Հեղինակը կը բացատրէ, թէ զանգը գործածուած է Մուշի, Վասպուրականի և Սիւնիքի շրջաններուն մէջ ու այսօր գրեթէ դարձած է թանգարանային նմուշ (43/2):

Բուպերթ Մկրտիչեան գեղեցիկ յօդուածով մը կը ներկայացնէ իր հօր՝ Աբրահամ Մկրտիչեանի ստեղծագործած ձեռագործ մետաղեայ մանրակերտ իրերը՝ Աբրահամ Մկրտիչեանի կենսագործունէութեան յենքին վրայ: Աբրահամ գաւակն է 1895-ին Մալաթիա ծնած, Եղեռնին իր ընտանիքին անդամներուն մեծամասնութիւնը կորսնցնելէ ետք Մ. Նահանգներ հաստատուած Յակոբին, որ 1922-ին կը կազմէ իր ընտանեկան բոյնը Պոստոնի մէջ: Հեղինակը կը մանրամասնէ այն երազները, զորս իր վաղամեծիկ հայրը հիւսած էր՝ հանգստեան կոչուելէ ետք իր կատարելիք ստեղծագործական աշխատանքներուն շուրջ: Խորքին մէջ, Աբրահամ՝ Ճենըրըլ Էլքթրիք ընկերութիւն պաշտօնակոչուելէ կարճ ժամանակ ետք արդէն իսկ ձեռնարկած էր մետաղեայ մանրակերտներու շինութեան, որոնցմէ ոմանք մեքենացուած էին, ուրիշներ ունէին յարդարանքային գործառնոյթ, իսկ ոմանք՝ կենցաղային գործածութիւն: Գեղագիտական և արուեստի նորը ճաշակով յատկանշուող այս գործերը ունեցած են անհատական երեք ցուցահանդէսներ: Հեղինակը կը հաստատէ, թէ այդ ստեղծագործութիւններէն շատերը կ'արտացոլացնեն արուեստագէտ արհեստաւորին սէրը՝ հանդէպ ընտանիքը, բարեկամական և ընկերային միջավայրերը, հայ եկեղեցին ևն (43/1):

Կարինէ Ռաֆայէլեան «Դերենիկ Դեմիրճեանի երգիծանկարները» յօդուածով կը բացայայտէ բազմատաղանդ գրողին կենսագործունէութեան ստուերի մէջ մնացած մէկ բաժինը՝ երգիծանկարները, որոնցմէ 11-ին կ'անդրադառնայ այստեղ: Ասոնք լոյս տեսած են *Մորմի* և *Մշակի* մէջ և կը վերաբերին ժամանակի հայ մտաւորականութեան սերունդին: Ռաֆայէլեան կը լուսաբանէ նաև, թէ այս երգիծանկարներով Դեմիրճեան ներկայացուցած է անոնց կերպարին նորը ու նուազ տեսանելի երեսակները (44/1):

Լուսինէ Սահակեան «Արդի կոմիտասագիտութեան հիմնախնդիրները» յօդուածով կ'ընէ կոմիտասագիտութեան պատմականը, կ'արժևորէ Բոպերթ Աթայեանի և Նիկողոս Թահմիզեանի նպաստը՝ Կոմիտասի երկերու հրատարակութեան և ընդհանրապէս կոմիտասագիտութեան, կը մանրամասնէ կոմիտասագիտութեան անցած ճամփան և կը ներկայացնէ այժմու հարցերը՝ մասնատրաբար ընդգծելով, որ պէտք է ուսումնասիրուի Կոմիտասի յօրինողական-ստեղծագործական դերը իր այլազան երեսակներով՝ ներառեալ անոր խօսքի և երաժշտութեան ներդաշնակման պարագաները (43/1):

Ներսէս Շնորհալիի մահուան 850-ամեակին առթիւ՝ Արփի Վարդումեանի ստորագրած «Սուրբ Ներսէս Շնորհալու երաժշտական ժառանգութիւնը» յօդուածը կ'արժևորէ Շնորհալիի երաժշտական ժառանգութիւնը, կը ծանրանայ հայր Ղևոնդ Ալիշանի՝ Շնորհալիին տուած գնահատականներուն վրայ: Ալիշան Շնորհալին կը ներկայացնէ իբրև փիլիսոփայ ու խազագէտ: Հուսկ Վարդումեան կը ներկայացնէ Շնորհալին նաև իբրև *Յիսուս Որդիի* հեղինակ (43/2):

Վարդումեանի երկրորդ յօդուածը՝ «Յովհաննէս Թումանեանի «Անուշ» պոեմը և Կոմիտասի համանուն անաւարտ օպերան», կ'արծարծէ յայտնի պոեմին առընչութեամբ Կոմիտասի օփերային ծրագրերը, կը բացատրէ, թէ չիրականանալու պատճառ մըն էր նաև լիաբերթօթյի բացակայութիւնը, քանի Կոմիտաս կ'ակնկալէր, որ Թումանեան մշակէ զայն, իսկ Թումանեան ուրիշ մտածումներ ունէր այդ մասին (44/2):

Վարդումեանի՝ Ներսէս Շնորհալիին նուիրուած յօդուածին իւրօրինակ զուգահեռ մըն է Արման Մալոյեանի «Սուրբ Ներսէս Շնորհալու *Թուղթ ընդհանրական* երկը» յօդուածը, որ կը դիմագծէ միջնադարու այս երկը, անոր նշանակութիւնը՝ միաժամանակ յուշելով եկեղեցական պաշտօնատարի առաքելութիւնը և գործառոյթը՝ ժողովրդածառայութեան առընչութեամբ (44/1):

Անդրանիկ Տազէսեան քննարկութեան նիւթ կը դարձնէ հայերէն արձանագրութեամբ՝ բաղնիքի պղնձեայ կաւամանները: Հիմնուելով 61 նոյնանման թասերու վրայ՝ հեղինակն այդ թասերը կը բաժնէ երեք խումբի, կը ներկայացնէ իւրաքանչիւրին տարբերութիւնները, կը կատարէ չափագրութիւնները և կը մատուցէ այս թասերուն անձնագիրը՝ մեկնելով առկայ նիւթերու արձանագրութեանց, թուագրութեանց և չափագրութեանց տուեալներէն (43/1):

Նոյն հեղինակին «Երեք դիտարկում ԺԸ. դարակէսի, Վանի և Երուսաղէմի հայկական պղնձագործութեան մասին» գրութիւնը կը հաւաստէ Երուսաղէմի մէջ հայ պղնձագործներու գոյութիւնը, կը փաստէ նաև, թէ ԺԸ. դարակէսին հայ պղնձագործներու արտադրութիւնը մրցունակ ու առաւել պահանջարկ ունէր, քան շրջանի այլազգի պղնձագործներու արտադրութիւնը, և կ'ենթադրէ, թէ պղնձեայ դոյլերու որոշակի կնիքով ականջակալներ կրնան կողմնորոշել ծագումը այդ դոյլերուն (44/1):

Շահեկան է նաև նոյն հեղինակին «Ակնարկ հայկական արձանագրութեամբ կամ հայապատկան կնիք կրող պղնձեայ դգալներու և պատառաքաղներու» յօդուածը, որ հիմնուելով 26 տեսակ դգալներու և 6 տեսակ պատառաքաղներու տուեալներուն վրայ՝ ի յայտ կը բերէ անձնագրերը հայկական դգալ-պատառաքաղներուն, անոնց կնիքներով ու նկարագրութիւններով ու չափագրութիւններով հանդերձ (44/2):

Կարևոր այժմեականութիւն ունի ԵՊՀ նորաւարտ Մուշեղ Տոնոյեանի յօդուածը՝ նուիրուած «Հայկական ռէֆի»ին: Տոնոյեան կ'ընէ պատմականը հայկական ռէֆին, ծագումն, հիմնադիրներուն, զարգացման, խումբերուն, իւրայատկութեանց, բառային բովանդակութեան, կու տայ մի քանի երգերու գրոյթները, կը ծանրանայ ներկային վրայ և կը կատարէ հետևութիւններ՝ անոր ապագային առընչութեամբ (43/2):

Զաքար Քեշիշեան «Գեղունի Չթչեանի մանկապատանեկան խմբերգային երաժշտութեան ժառանգութիւնը» յօդուածով աւելի քան 400 երգ հաշուող հայ մանկապատանեկան ժառանգին յենքին վրայ կը ներկայացնէ Չթչեանի մանկապատանեկան երգերուն նկարագիրը, կը խօսի անոնց յատկանիշերուն մասին ու կ'աւելցնէ, թէ անոնց կատարումն ու գտած յաջողութիւնը մղած է, որ սփիւռքահայ մանկապատանեկան երգչախումբերու երգացանկը ևս ընդգրկէ այս երգերը (43/2):

Ազգագրութեան և բանահիւսութեան բնագաւառին մէջ Յասմիկ Աբրահամեան, Սիրնիքի շրջանին մէջ իր կատարած դաշտային գրառումներուն հիմամբ կը ներկայացնէ «Ընկուզենու ծխապաշտամունքային գործառնութեան և հաւատալիքների շուրջ» յօդուածը: Հեղինակը կ'անդրադառնայ ընկուզենիին հանդէպ շրջանի բնակչութեան տարբեր հաւատալիքներուն և սովորոյթներուն, որոնք ոչ միշտ միանշանակ են, երբեմն նոյնիսկ՝ կը խաչաձևեն իրար (43/2):

Գագիկ Մարտոյեանի «Յլի և Օձավիշապի աստղային եղանակային կողերը հին հայոց աշխարհայեացքում» յօդուածը կը համադրէ հայ և համաշխարհային առասպելաբանութեան ցուլ-վիշապի ասանդութիւնները, հայ և համաշխարհային աստեղային համակարգին և ասոնց յենքին վրայ կը քննարկէ հայկական ընկալումները՝ առընչուող նիւթին (44/2):

Արմէն Շ. Սարգսեան «Հայ ժողովրդական ստապատումներ և սուտասելուկներ» յօդուածով կը վերլուծէ այս ժանրը, կը ծանրանայ նախ անոր գիտական ու ժողովրդական եզրոյթներուն վրայ՝ մեկնելով հայաշխարհի տարբեր վայրերու ընկալումներէն, կ'անցնի օտար մասնագէտներու եզրոյթաբանութեան, ապա կը ներկայացնէ այս ժանրին հայկական բանահաւաքման և ուսումնասիրման պատմութեան և կը հրամցնէ տեսաբանութիւնը այս ժանրին (43/1):

Գրականագիտութեան բնագաւառին մէջ Վաչագան Գրիգորեան՝ «Թադևոս Տոնդեան. աշխարհ, որ ընդլայնում է գոյութեան սահմանները (Ա.)» յօդուածով կը խորաչափէ ժամանակակից բանաստեղծին գեղարուեստական ու մտային հորիզոնը, անոր բարոյական ու մարդկային արժեհամակարգին վրայ հիմնուած ապրումները, մօտեցումները, գնահատումներն ու կեցուածքները (44/2):

Սուրէն Դանիէլեանի «Հեքիաթի ժանրակազմութեան հետազոյծը Օշականի մօտ և Օշականից դուրս (ժանրային խորհուրդն ու գայթակղութիւնը)» յօդուածը գրական-վերլուծական խորքով կը շօշափէ հեքիաթի ժանրին Յակոբ Օշականի հրամցուցած 'գայթակղութիւնը' և թէ ան իր գրական ստեղծագործութեանց մէջ որքան և ինչպէս տեղի տուած կամ ընդառաջած է այդ 'փորձութեան': Հեղինակը զուգահեռներ կ'անցընէ նաև արևմտահայ, թէ սփիւռքահայ հեղինակներու հետ (43/2):

Կարինէ Ռաֆայէլեան կը բացայայտէ ժամանակակից գրող Հրաչեայ Սարիբէկեանի *Երկուորեակների արևը* և *Ապուշների ուղևորութիւնը* վէպերուն մէջ պարզուող նիւթական և վերացական աշխարհներու փոխաստեղծումը: Յօդուածին նիւթ են վէպերուն թեման, գաղափարական կառոյցը, հերոսներու մահ-կեանք-ժամանակ-յարութեան մասին ընկալումներն ու մտադրոյթը: Հեղինակը շահեկան կը գտնէ *Ապուշների ուղևորութիւնը* վէպին նիւթը, որ կը խօսի հայ և ազերի մտային հիւանդ 'գերիներու' փոխանակումին մասին (43/1):

Կրեկոր Փելչինսքի իր «Հայերը՝ Եոզէֆ Լոպոտովսքիի (1909–1988) *Ուքրաինական եռագրութիւն (the Ukrainian trilogy)*» յօդուածին մէջ կը խօսի ուքրաինացի այս այլախոհին վէպերուն արտասահմանեան հրատարակութեան և միայն վերջերս Ուքրանիոյ մէջ հրատարակութեան մասին: Եռագրութիւնը հիմնուած է փորձառութեան վրայ հեղինակին, որ իր պատանութիւնը՝ առաջին համաշխարհայինի և յաջորդող համայնավար յեղափոխութեան առաջին տարիները անցուցած է Քուպանի մէջ: Յօդուածագիրը կը վիճարկէ, թէ եռագրութեան

մէջ հայերը լոկ արևելեան յարդարանք մը չեն: Լոպոտովսքի ատելի խորունկ նպատակ մը հետապնդած է ընդգրկելով հայերը՝ ջանալով հաւաստել, թէ վէպին հերոսին՝ Սթաշ Մայնսքիին և հայ Կրիշա Աշվաթեանցին միջև հաստատուած բարեկամութիւնը չ'ենթադրեր լոկ անհաւատալի արկածախնդրութեանց շարք մը, այլ կ'արտացոլացնէ տկարներու դաշինք մը՝ սպառնացող ուժերու դէմ: Այս դաշինքը միայն անձնական-անհատական բնոյթ չունի, այլ՝ հաւաքական ու ընդհանրական (44/1):

Եկեղեցի, կրօնք, փիլիսոփայութիւն բնագաւառին մէջ Ճան Էրզրումլուօղլուի «Անտոն Մատաթիա Գարագաշեանի փիլիսոփայութեան դասագիրքերը և գիտապաշտութիւնը» յօդուածը կու տայ դիմանկարը Գարագաշեան հայագէտ-մտաւորականին, մանկավարժին և դասագիրքերու հեղինակին, որ առաջին սատարողներէն եղաւ եւրոպական դրապաշտ փիլիսոփայութեան՝ Օսմանեան կայսրութիւն մուտքին: Հեղինակը կը մատնանշէ, սակայն, թէ հակառակ իր լայնամտութեան՝ Գարագաշեան ունէր նաև պահպանողական երեսակ մը և ջատագովէր Գրաբարի վերականգնումին (43/2):

Լիզա Քարիմեանի «Հակաքաղկեդոնականութիւնը Հայաստանում Զ. դարի սկզբին. Դուինի 506-ի ժողովի դաւանական ուղղութիւնը» յօդուածը՝ լուսարձակի տակ կ'առնէ Հայաստանի մէջ Ե. դարու երկրորդ կէսի և Զ. դարասկիզբի կրօնադաւանական զարգացումները և, հիմնուելով պատմական, եկեղեցական ու այլ տուեալներու և ժամանակակից ուսումնասիրութեանց վրայ, կը հակադրուի այն տեսակէտին, թէ քաղկեդոնականութիւնը Հայաստանի կրօնական շրջանակներուն մէջ երկրորդին յառաջացուցած է: Ընդհակառակը, ան կը հաւաստէ, թէ Հայ Եկեղեցիին հակաքաղկեդոնականութիւնը բացայայտ էր սկիզբէն և եթէ, իսկ 506-ի Դուինի ժողովին մէջ անոր հանդէպ բացայայտ չարտայայտուիլը ընդառաջում էր բիզանդական կայսրերու նոր քաղաքականութեան, ուր կ'երկրորդականացուէին դաւանաբանական վէճերը (43/1):

Ընկերաբանութեան բնագաւառին մէջ Անդրանիկ Շահինեանի «ՀՀ երիտասարդների աշխատանքային գաղթ. փորձագիտական ընկերաբանական ուսումնասիրութիւն» յօդուածը լուսարձակի տակ կ'առնէ Հայաստանի Գ. Հանրապետութեան՝ ցարդ անլոյծ մնացած ամէնացատու հարցերէն մին՝ երիտասարդներու աշխատանքային արտագաղթը: Հեղինակը հիմնուելով փորձագէտներու խումբի մը հետ կատարած իր հարցախոյզի 17 հարցումներուն վրայ՝ կը բացայայտէ այն դրդապատճառները, որոնք կը մղեն հայրենի երիտասարդութիւնը արտագաղթի: Յօդուածին երկրորդ մասը կը մանրամասնէ այդ արտագաղթին ծանր հետևանքները հայրենի միջավայրին և ընկերութեան (44/1):

Սիւզաննա Բարսեղեանի յօդուածը կը վերլուծէ Սփիոռքի մամուլի տեղն ու դերը իբրև «Ethnic Media»՝ մեկնելով տուեալ եզրոյթի սահմանումէն: Բարսեղեան սփիոռքահայ մամուլը կը նկատէ հայօճախի ընկերաբանական հաստատութիւն և ինքնութեան կառուցման դերակատար, ապա կ'ուսումնասիրէ Մոսկուայի, Թեհրանի ու Լոս-Անճելէսի հայ մամուլը՝ էթնիք մետիայի հայեցակարգով՝ մատնանշելով նաև անոր առանձնայատկութիւնները (43/1):

Մարի Ալիք Գարամանուկեանի յօդուածը դաշտային հարցախոյզի հիմամբ կը ներկայացնէ «Սփիոռքը Հայաստանի մէջ. սուրիահայերու ներգաղթը Հայաստան և համարկումը» վերնագրեալ յօդուածը: Հեղինակը կը քննարկէ սուրիահայերու ներգաղթը Հայաստան և անոնց համարկումը՝ Հայաստանին: Ան, լուսարձակի տակ առնելով սուրիահայերու քաղաքական համարկումը, կը ներկայացնէ այն գործօնները, որոնք ուղղակի և անուղղակիօրէն կ'ազդեն այդ համարկումին՝ բաղդատելով թէ՛ գործօնները և թէ՛ քաղաքական մասնակցութիւնը սուրիահայերուն՝ Սուրիոյ և Հայաստանի մէջ (43/1):

Դաշտային աշխատանքի արդիւնք նիւթ մըն է նաև Հրանդ Խաչատուրեանի յօդուածը, որ փաստաթղթային աժէք ունի, քանի որ կատարուած է Այնճարի մէջ՝ 1960-ականներուն

և վերնագրում է «Մշակույթ և հոգեախտաբանություն. Այնճար հայալանին պարագան»: Շահեկան այս նիւթը կը նկարագրէ ու կը վերլուծէ Այնճարի հայութեան հոգեմտաւոր վիճակը, մշակութային և բարոյական արժեհամակարգը և այդ առումով՝ աննախընթաց է և ուսանելի ու օրինակելի (43/1):

Սամուէլ Խաչատրեան «Քննութիւն մը ժողովրդավարութեան և ժողովրդահաճութեան հատումին. Հայաստանի պարագան» յօդուածով կը վերլուծէ Հայաստանի մէջ Ապրիլ 2018 – Նոյեմբեր 2020 շրջանին ժողովրդավարութեան և ժողովրդահաճութեան օգտագործման և անոր հետևանքներուն մասին: Աշխատանքը հիմնուած է փորձագէտներու հետ խորացեալ հարցազրոյցներու և քաղաքական դեկլարութեան որոշ անձերու հրապարակային ելոյթներու գրոյթային նիւթերու վրայ (43/1):

Զաւէն Մարկեան իր «Հայոց Տեղասպանութեան գիտակցութեան հարցը Թուրքիոյ մէջ» յօդուածով կը քննարկէ Թուրքիոյ բնակչութեան կեցածքը՝ Հայոց Տեղասպանութեան հանդէպ: Ան կը մանրամասնէ, թէ Արևելեան Թուրքիա բնակողներ լաւապէս ծանօթ են պատմութեան՝ բացի անոնցմէ, որոնց բնակավայրին մօտակայքը ընդհանրապէս չէ եղած հայ բնակչութիւն: Հեղինակը կ'աւելցնէ, թէ Հրանդ Տինքի սպանութիւնը դրական տեղաշարժ յառաջացուցած է թուրք գնագումարի որոշ խափ մը մէջ՝ Հայոց Տեղասպանութեան ծանօթացման և ճանաչման առումով (43/1):

Քնարիկ Ոսկանեան «Ընկերային ձեռնարկատիրութեան մոտէլ մը Հայաստանի համար» տեսական յօդուածով ոչ միայն կը բացայայտէ ՀՀ մէջ ընկերային ձեռնարկատիրութեան յառաջխաղացման հիմնական խոչընդոտները, այլև կ'առաջարկէ հանրային խնդիրներու նորարարական լուծումներ՝ պետականի և մասնաւորի միջև նպատակային գործակցութեան շնորհիւ: Հեղինակին առաջադրած մոտէլը կը բարձրաձայնէ Կառավարութեան դերը՝ ընկերային ձեռնարկատիրութեան խթանման մէջ, ինչպէս՝ հանրային ճգնաժամային խնդիրներու վերաբերեալ փաստերու վերհանում, թիրախաւորուած հարկային գործիքակազմերու, մասնաւոր ձեռնարկատիրական գործունէութեան խթանում, շահագրգռուածութեան և մրցունակութեան բարձրացման համար յաջողակ նախաձեռնութեանց պարգևատրում են (43/2):

Լուսինէ Տանաջեան «Կրօնական վարքագծի որոշ առանձնայատկութիւններ Թեւրանի և Լոս-Անճելըսի հայկական համայնքներում» յօդուածով դաշտային ուսումնասիրութեան, հարցախոյզներու, դիտարկումներու և փորձագիտական քննարկումներու հիմամբ կը պարզէ կրօնքին դերը զոյգ հայօճախներուն ինքնակազմակերպման մէջ, եկեղեցիին դերն ու տեղը հայօճախներուն մէջ, և կրօնքի այլևայլ երևոյթներու հանդէպ զանազան գործօններու ոչ-միանշանակ ազդեցութիւնը՝ ըստ տարիքի, սեռի, կրթութեան ևն (43/1):

Լեզուագիտութեան ոլորտին մէջ Անժելա Ամիրխանեան կը վերլուծէ հայերէնի մէջ *գալլ* արմատով բաղադրուած բուսանունները: Ամիրխանեան կ'ընդգծէ, որ ժողովրդական հաւատալիքներուն մէջ գալլը երկակի բնոյթ ունի՝ իբրև խաւարի և չար ուժերու ինքնացում, բայց նաև մարդը պաշտպանողի, պտղաբերութեան և յաջողութեան ինքնացում: Ապա հեղինակը կ'անցնի *գալլ* բառով կազմուած՝ մշակովի, վայրի ուտելի, թունաւոր, մազլոցող-փայթող, անարժէք, գալլի մարմնի որևէ անդամին նմանցում բուսանուններուն, իսկ առանձին բաժինով կ'անդրադառնայ սունկերուն և անոնց օգտագործման՝ հայ միջավայրին մէջ (43/1):

Եւրիկ Աւետիսեանի «Գոյականի առկայացման քերականական կարգը արդի հայերէնում. որոշեալութեան և անորոշութեան ենթակարգեր» յօդուածին քերականական գնահատական տալէ աւելի կարևոր կը գտնենք այն փաստը, որ հեղինակը «արդի հայերէն» հասկացութեան մէջ որոշմանօրէն կը տեսնէ թէ՛ արևելահայերէնը և թէ՛ արևմտահայերէնը, ինչ որ շատ գնահատելի, ճիշտ և օրինակելի քայլ մըն է (44/2):

Արմենակ Եղիայեանի յօդուածը՝ «Հայերէնի փոխառութիւնները թրքերէնէն», կ'արձանագրէ մանաւանդ արևմտահայ գաւառաբարբառներուն և խօսուածքներուն մէջ մինչև Յեղասպանութիւն գործածուած թրքերէն արտայայտութիւններ ու բառեր: Պէտք է ըսել, որ Եղիայեանի աղբիւրները իր և Պէյրութի հայոց միջավայրն է, ուր մինչև 1950-ականներ բաւական տարածուած էր թրքախօսութիւնը կամ լիբանահայոց խօսուածքին մէջ թրքերէն բառաշերտը (44/1):

Լալիկ Խաչատրեան «Հինհայերէնեան յարադրութիւններու փոխակերպումներուն բարդութիւնների՝ գոյական+բայ > բայ կաղապարով (տարժամանակեայ հայեցակէտ)» վերնագրեալ յօդուածով կ'անդրադառնայ գրաբարեան յարադրութեանց փոխակերպումներուն՝ ցոյց տալով հայերէն ապրող լեզուին պատմական զարգացման մէկ դրսևորումը (43/1):

Արմէն Միքայէլեանի երկու յօդուածները 9-րդ և 11-րդ բաժիններն են երկար ուսումնասիրութեան մը, ուր ան համակարգուած ձևաչափով կը ներկայացնէ օտար լեզուներէ հայերէն տառադարձութեան հայեցակարգը: Վերոյիշեալ զոյգ յօդուածներուն մէջ հեղինակը լուսարձակի տակ կ'առնէ ճափոներէն և վրացերէնէ հայերէն տառադարձութիւնը (44/1 և 44/2):

Միհամատ Մալէք-Միհամատի «Հայ-արաբական լեզուական առնչութիւնների պատմութիւնից» յօդուածին մէջ կը նշէ, թէ Աճառեան կը հաշուէ 702 փոխառութիւն արաբերէնէն հայերէնին, Կարստ՝ 1231, իսկ Ղազարեան և Աւետիսեան՝ 1436: Հեղինակը արաբերէնէ փոխառեալ բառերը կը բաժնէ պատմական երկու հանգրուանի՝ մինչև արաբական արշաւանքները Հայաստան (Է. դարակէս) և այնուհետև, ու կը փորձէ ցուցնել, թէ հայ-արաբական առնչութիւններն ունեցած են ժողովրդական և ոչ-պետական/քաղաքական հարթակի սկզբնատրութիւն, երբ Հայկական Լեռնաշխարհի հարաւային սահմանամերձ շրջանի հայութիւնը շփման մէջ մտած է սահմանակից արաբ ցեղերու, թէ արաբերէնի ազդեցութիւնը կրած այլ ժողովուրդներու հետ (43/1):

Յակոբ Չոլաքեանի «Ընդհանուր տեսութիւն Քեսապի բարբառի բուսանուններուն վրայ» և «Քեսապի ուտելի հատապտղային վայրի բոյսերը» յօդուածները վերև յիշատակուած՝ Անժելա Ամիրխանեանի «Գայլ» բառին մասին եղած յօդուածին հետ կարելի է տեղաւորել նոյն ածուին մէջ: Չոլաքեանի այս ուսումնասիրութեան նիւթերն ունին նաև անհետացման վտանգ: Այս առումով ալ անհրաժեշտ կը դառնայ դաշտային աշխատանքներու բազմացումն ու ժամանակակից ժողովրդական-ազգագրական նիւթերու հաւաքումը (43/1 և 44/1):

Պատմագիտութեան բնագաւառին մէջ Գրիգոր Արշակեան և Արամ Սաֆարեան «Ռուս-թուրքական յարաբերութիւնների զարգացման բնոյթը և դինամիկան յետխորհրդային շրջանում» յօդուածով լուսարձակի տակ կ'առնեն վերջին 30 տարիներու ռուս-թրքական յարաբերութեանց զարգացման քաղաքական գործընթացը և գայն կը դիտեն Կովկասի ու ՀՀ ելակէտէն ու աշխարհաքաղաքական հակամարտութեանց յենքին վրայ: Հեղինակները առանցքային կը գտնեն Արցախեան երկու պատերազմները, Վրաց-հարաւօսական հնգօրեայ պատերազմը, Ուքրայնական ճգնաժամը, լիպիական և սուրիական հակամարտութիւնները, ուր ի յայտ եկան Մոսկուայի ու Անքարայի հակոտնեայ շահերը: Անոնք կը հաւաստեն, թէ «այդ հակամարտութիւնների կարգաւորման վերջնարդիւնքից են մեծապէս կախուած լինելու Հարաւային Կովկասի ուժային նոր բաշխումները» (43/2):

Սուրէն Աւետիսեան «Ամերկոմի և ՀԽՍՀ իշխանութիւնների փոխյարաբերութիւնները 1920-ականներին» յօդուածին մէջ կը ներկայացնէ նոր խորհրդայնացած Հայաստանի յարաբերութիւնները ՀԽՍՀ մէջ գործող օտար բարեսիրական հաստատութեանց հետ: Այդ յարաբերութեանց ընթացքը կ'արտացոլացնէ ՀԽՍՀ գերիշխանութեան տակաւ նուազումը և պետութեան «համարկումը» Խորհրդային Միութեան (44/1):

Սեդա Գալստեան «Էջեր Աստուծոյ Քոչինեանի արխիւից 1966–1974» նիւթով կը ներկա-

յացնէ այդ ժամանակի պետական քուլիսներուն մէջ տեղի ունեցող զարգացումները, որոնք կ'առնչուին ՀԽՍՀ աթոմակայանի հիմնման անհրաժեշտութեան, Արցախի և Նախիջևանի հիմնախնդիրներուն և Խորհրդային Հայաստանի ու Ազրայէճանի սահմանազատումին: Պաշտօնական փաստաթուղթերը բաւական խօսուն են «հոսած ստորերկրեայ ջուրերուն մասին» ու շատ բան կը պարզեն վերոյիշեալ խնդիրներուն մերօրեայ զարգացումներուն առումով, միաժամանակ ուսանելի լուսաբանական շատ բան կը պարունակեն վերոյիշեալ խնդիրներուն մերօրեայ պարանաձգութեան համար (43/1):

Ռուբէն Գասպարեանի «Մահկանաբերողցի Սադուն Բ.ի *աթաքէկ*, *ամիրսպասալար* տիտղոսներն՝ ըստ վիմական սկզբնաղբիւրների (1256–1284)» յօդուածը չի սահմանափակուիր վերնագրին բառերուն մէջ, այլ կ'արծարծէ հայ–վրացական փոխշահաւէտ գործակցութեան երեսակներ, ինչպէս նաև նիւթ կը տրամադրէ Հայաստանի մէջ ինքնիշխան պետականութեան միջնադարեան դրսևորումի շահեկան պարագայի մը ուսումնասիրման (44/2):

Լիլիթ Զաքարեանի «Անկախութեան օրակարգի ձևաորումը Անկախութեան հրապարակում և գերագոյն խորհրդում» և «Պետականաշինութեան հիմնախնդիրները ՀՀ Գերագոյն Խորհրդում 1990-1995-ին» յօդուածները փաստագրական վերլիշեցում են շուրջ 30 տարի առաջ ՀՀ ծնունդին առնչուող պետական-գաղափարախօսական հարցերուն: Զոյգ յօդուածները առիթ կու տան քննարկելու ատենին ու ներկայիս արծարծուող նման խնդիրները, ներկան դիտարկելու և վերլուծելու ոչ միայն տուեալ պահու շարժառիթներուն և գործօններուն լոյսին տակ (43/2 և 44/2):

Յովհաննէս Խորիկեան «Վարդան Մամիկոնեանի *կարմիր* մականունան շուրջ» յօդուածով կը քննարկէ Վարդան Մամիկոնեանի «թագաւոր» ըլլալու հանգամանքը՝ զայն առաւել ևս հաստատել ջանալով անոր տրուած *Կարմիր* մականունան փաստով: Խորիկեան հայ և օտար մատենագրական տուեալներու լոյսին տակ կը ջանայ պարզել կարմիր գոյնին խորհրդանշական իմաստաւորումը՝ միաժամանակ փաստագրելով կարմրագոյն հանդերձանքի թագաւորական կիրառութիւնը (44/1):

Վազգէն Հախոյեանի «Ալեքսանդրապոլի գաւառի 1920–1921-ի կոտորածները» յօդուածը կը ներկայացնէ Հայաստանի Ա. Հանրապետութեան շրջանին հայ–թրքական պատերազմի ծիրին մէջ Ալեքսանդրապոլի գաւառին ճակատագրուած թրքական ջարդերը, կողոպուտներն ու խժոժութիւնները: Մանրամասնելէ ետք տեղի հայութեան կեանքի, ինչքի և այլ կորուստները՝ Հախոյեան այս բոլորը կը դիտէ իբրև թուրք ցեղասպանական քաղաքականութեան շարունակուող անբաժանելի մաս ու կ'ընդգծէ, թէ քեմալականները ամէն ճիգ ըրին, որպէսզի անկարելի դարձնեն շրջանին վերականգնումը (43/1):

Տեղագրական բնոյթի շահեկան յօդուած մըն է Կարէն Մաթևոսեանի «Աղբերց վանք - Գլաձորի մասին պատմական և տեղագրական վկայութիւնների քննութիւն»-ը: Մատենագրական տուեալներու բաղդատմամբ՝ հեղինակը կը հետևցնէ, թէ աղբիւրները զայն կը յիշատակեն 1283–1337 շրջանին, և կը յանգի ուշագրաւ ժամանակագրական, տեղագրական, անուանումի, գրիչներու, համալիրի եկեղեցիներու, այնտեղ ի պահ դրուած մասունքներու և նմանաբնոյթ այլ հարցերու շուրջ համոզիչ եզրակացութեանց (44/1):

Վարդան Մատթէոսեան «Սպանիա և Մ'եմ Եղեռնը (1915–1923)» յօդուածով լոյսին կը բերէ Եղեռնի օրերուն Սպանիոյ մարդասիրական և հայանապաստ գործունէութիւնը: Հեղինակը կը հաւաստէ թէ Սպանիոյ չեզոքութիւնը Ա. աշխարհամարտին առիթ տուած է որ ան կարենայ միջնորդի դեր խաղալ պատերազմէն ոտնակոխ մարդոց ճակատագրին փրկութեան մէջ: Հեղինակը կը խօսի Սպանիոյ դեսպան Առոյոյի գեկոյցներուն և տեղեկագրերուն մասին, կ'անդրադառնայ Պողոս Նուպարի և հայ կաթողիկէ պատրիարքութեան դիմումներուն, ինչպէս նաև սպանական միջնորդութեան՝ փրկելու հայ մտաւորականութիւնը, ապա նաև ճշտե-

լու անոնց ճակատագրին ժամանակագրումը: Հուսկ, հեղինակը կ'անդրադառնայ Սպանիոյ՝ Հայաստանի հոգատարութեան աորնչութեամբ կեցումածքներուն (43/2):

Կարէն Մկրտչեան կը ներկայացնէ *Մշակի* մէջ Բաֆֆիի 1872–1878-ին գրած պատմագիտական յօդուածները, որոնք նուիրում են Պարսկաստանի հայութեան: Հեղինակին երկրորդ յօդուածը՝ «Իրանահայութեան տեղաշարժերը և դրանց առանձնայատկութիւնները 21-րդ դարի սկզբին», դարձեալ իրանահայութեան մասին է, սակայն կ'արծարծէ ժամանակակից նիւթ մը, որ կարևոր մասնաբաժինն է Միջին Արևելքի հայաթափումին (43/1 և 44/1):

Զաւէն Մարդեանի «Հայոց մասնակցութիւնը Լիբանանի նախագահ Միշէլ Աունի (2016–2022) նախագահութեան շրջանի 2022-ի խորհրդարանական ընտրութիւններուն (Բ. մաս)» յօդուածը կ'այժմեականացնէ հեղինակին այս նիւթով ցարդ հրատարակած աշխատանքները (44/1)²:

Հայրենադարձութեան՝ ռազմավարական նշանակութեան թեմային կ'անդրադառնայ Աստղիկ Յակոբեանի յօդուածը՝ «Իրանահայերի հայրենադարձութիւնը (1946–1980-ականներ)», որ կը ներկայացնէ այս հայրենադարձութեան համապատկերային գործընթացը՝ թուային, քուլիսային, տեղաբաշխման ելակէտի և այլ մանրամասնութիւններով (43/2):

Հայկ Նազարեան կը ներկայացնէ Բ. մասը ՀՀ հակօդային պաշտպանութեան զօրքերու իր ուսումնասիրութեան՝ ի ցոյց դնելով 1994-ի մայիսեան զինադադարէն մինչև 2016-ի ապրիլեան ռազմական գործողութիւնները անոնց զարգացումը: Հեղինակը կը մանրամասնէ հայ-ազրպէյճանական զինարշաւը, և թէ ինչպէս իւրաքանչիւր երկրի բանակ ջանաց հակակշռել-գերակշռել-հակադարձել հակառակորդին ռազմականացումը՝ այլաձև ռազմամիջոցներով: Յօդուածը կը մանրամասնէ իւրաքանչիւր երկրի ձեռք բերած ռազմամթերքի աղբիւրներն ու տեսականին ևս (43/1):

Յօդուածներու շարքով մը՝ «Քափուշինեան Ս. Պօղոս առաքելութեան գործունէութիւնը Մուսա-լեռան մէջ, 1919–1939» (43/1), «Հայ Առաքելական Եկեղեցին Մուսա-լեռան մէջ, 1919–1939» (43/2) և «Մուսա-տաղի ատետարանական դպրոցները 1920–30-ականներուն» (44/2), Մուսա-լեռան հմուտ մասնագէտ Վահրամ Շեմմասեան լուսարձակի տակ կ'առնէ շրջանի զանազան կրօնական, ընկերամշակութային և եկեղեցական երեսակները՝ մուսալեոցիներու Այնճար տեղափոխումին նախորդող և Եղեռնին յաջորդող քսանամեակին:

Արմէն Պետրոսեան և Արամ Պալեան «Հայոց ազգածագման խնդիրն ըստ վերջին հնաժինական ուսումնասիրութիւնների» յօդուածին քննարկման նիւթ կը դարձնեն վաղնջահայերէնն ու վաղնջահայերը, «հնդեւրոպական նախահայրենիք»-ն ու «հնդեւրոպացիներ»-ն ու գաղթերը, և մեկնելով նաև Հայկական Լեռնաշխարհի Ք.ա. 4–2-րդ հազարամեակներու բնակչութեան հնագիտական և հնաժինական նորագոյն տուեալներէն՝ կը զարգացնեն իրենց վարկածը, թէ վաղնջահայերէնը սկզբնաւորուած է «հնդեւրոպական հայրենիք»-ին՝ Պոնտոս-Կասպեան տափաստանային և անտառատափաստանային գօտիին մէջ, վաղնջահայերէն խօսողները Ք.ա. 3-րդ հազարամեակի կէտերուն անցած են Հայկական Լեռնաշխարհ և խառնուած տեղի բնակչութեան հետ, որով և կը ժխտեն հայոց ազգածագման պալքանեան և հայասական վարկածները (43/2):

Վանիկ Վիրաբեանի «Բրիտանական ռազմաքաղաքական ներկայացուցիչ գնդապետ Քլոտ Սթըքսի գործունէութիւնը Հայաստանում և Անդրկովկասում 1920-ին» յօդուածը այժմու կովկասեան քաղաքական իրավիճակին որոշակի նմանութիւններով, իր նաև ներքին ծալքերուն մէջ՝ Բրիտանիոյ ներկայացուցիչին օրինակով, կը ներկայացնէ շրջանին մէջ օտար

² Տեղին է նշել, որ Հայկազեան համալսարանի հրատարակչատունը առանձին գիրքով լոյս ընծայած է հեղինակին՝ լիբանահայոց խորհրդարանական ընտրութեանց մասնակցութեան ամբողջական պատմութիւնը:

մեծպետությանը դերակատարությունը, անոնց շահերը, նախագծումները, քաղաքական կանխորոշումները և գործունեությունն ու համապատասխան «խորհրդատուությունները» Կովկասի պետությանը, որոնց տարբեր տարողության կախեալությունը անոնցմե յստակօրէն կ'երևի յօդուածին մէջ (43/2):

Տնտեսագիտութեան բնագաւառին մէջ Վիլէն Մնացականեանի գոյգ յօդուածները՝ «Հայաստանի և Թուրքիայի միջև առևտրաշրջանառութեան վերլուծություն. ռիսկեր ու հնարարություններ» և «Հայաստանի Հանրապետութեան և Ծոցի արաբական երկրների միջև տնտեսական կապեր. ռիսկեր ու հնարարություններ», կը քննարկեն հայագիտութեան բնագաւառին անիրաւօրէն դուրս ձգուած տնտեսագիտութեան գիտակարգը (43/2 և 44/2)³:

Հրապարակումներու բաժնով Սեդա Գալստեան «Նոր մանրամասներ Անդրկովկասից հայերի 1949-ի աքսորի մասին» փաստավաւերագրական նիւթով կը մանրամասնէ 12.000 աքսորուած հայաստանաբնակներու աքսորահասցէն և կը ներկայացնէ դրուագներ Անտոն Քոչինեանի վկայություններէն (44/1):

Վալէ Դազարեանի «Նամակներ թերյիշեալ երախտաւորէ մը՝ բժիշկ Գրիգոր Դաւիթեան (1866–1924)» նիւթի երեք նամակները կը խօսին Ա. համաշխարհայինի զինադադարի շրջանի հայկական այլազան խնդիրներու վիճակին մասին, ինչպէս՝ Հայկական Հարցը, հայ ազգային իշխանութեան վերակազմաւորումը, Օսմանեան Թուրքիոյ քառսային և անապահով վիճակը, դաշնակից ուժերու անգործությունը՝ վերապրող հայոց կեանքին սպառնացող վտանգներուն դիմաց, Հալէպի հայոց ջարդը, հաւաք-քրտական բանակցությունները ևն. (43/2):

Վարդան Մատթէոսեանի երկու հրապարակումները՝ «Վազգէն Շուշանեանի նամակները Սիմոն Վրացեանին (1927–1931)» և «Զապէլ Եսայեանին ուղղուած յայտնի և անյայտ նամակներ (1907–1908 և 1922–1927)», լուսարձակի տակ կ'առնեն Վազգէն Շուշանեանի յետեղեղնեան և յետ Հայաստանի Ա. Հանրապետութեան սկզբնական տարիներու տուայտանքներն ու ճիգերը ոչ միայն գոյատևելու, այլև ազգային-գրական գործ ծաւալելու: Զապէլ Եսայեանի վերաբերող նամակախումբը մաս կը կազմէ ցարդ մասամբ յայտնաբերուած նամակափունջի մը, որ կը վերաբերի 1907–1930-ականներու հայ մտաւորականներու և մշակոյթի գործիչներու նամակագրութեան, ուր ի յայտ կու գան ժամանակի հայ մշակութային կեանքի գանազան դրսևորումներ (44/1 և 44/2):

Միհրան Ա. Մինասեան «Անտիպ տեղեկագիր Տենէք-Մատնի (Քեսկինի) մասին 1900 թ.» հրապարակումով կը ներկայացնէ Անքարայի հարաւ-արևելքը գտնուող հայկական Քեսկինի մասին բացառիկ տեղագրական, երկրագործական, արհեստագիտական, ժողովրդագրական տեղեկություններ և կը մանրամասնէ տեղի հայերու ծագումը, անոնց տնտեսական, բարոյական, կենցաղային պայմանները, կրթական կեանքը (43/1):

Արթիւր Շէնեանի «Անդրանիկ Ծառուկեանի նամակները Նիկողոս Սարաֆեանին (1947–1958)» հրապարակումը կը ներկայացնէ Ծառուկեանի 14 նամակները Սարաֆեանին, ուր ի յայտ կու գան ժամանակի սփիւքաւաղ գրական քարտէսի կարգ մը մասեր, Ծառուկեանի ընկալումներն ու ըմբռնումները առենի գրական կեանքին, ինչպէս նաև անոր խմբագրական գործունեությունը և ճիգը՝ *Նայիրին* ընթերցանելի, գրաւիչ մամուլ դարձնելու համար (44/2):

Յակոբ Չոլաքեանի «Ամերիկեան Պորտի միսիոնարներու նամակներն ու տեղեկագիրերը՝ Այնթապի և Մարաշի մէջ 1922-ի գաղթականութեան հետևանքով ստեղծուած իրադրութեան, և միսիոնարութեան վաղուան մասին» հրապարակումը յստակ կը դարձնէ, որ

³ Հանդէսի խմբագրությունը այս և ընկերաբանական գիտութեանց (social sciences) ուսմունքներու նիւթերով կը յաւակնի հայագիտութեան անմասնատելի բաժին համարել վերյիշեալ գիտակարգներով արծարծուող հայկական թեմաները:

անհրաժեշտություն է (եթէ ուշացած ալ չենք) յետեղեռնեան հայ գաղթականության վերաբերեալ միսիոնարներու նիւթերուն համապարփակ և համակարգուած հետազօտութիւնը (43/2):

Վարութեան Պօղոսեանի «1919-ի հայկական կոտորածներ» հրապարակումը կը ներկայացնէ օտար մամուլին հրատարակած լրատուութեան փունջ մը՝ 1919-ի հայոց նորագոյն կոտորածներուն մասին: Հեղինակին երկրորդ հրապարակումը՝ «Սօրոս (Մարգար) Հասարթեանի գիտական ելոյթները Բէյրութի Հայկազեան համալսարանում (1965–1966)», թարգմանն է Խորհրդային Հայաստան – Սփիւռք յարաբերութեանց նոր հանգրուան մը թնակդիտելուն: Յիշատի, ատենի տվետ և խորհրդահայ ղեկավարութիւնը իմաստուն քաղաքականութեամբ մը կրցաւ նոր հանգրուանի բերել Հայրենիք–Սփիւռք յարաբերութիւնները, որոնցմէ օգտուեցան բոլոր մասնակիցները (44/1 և 44/2):

Անդրանիկ Տագեւեանի «Ազգագրական-ժողովրդական երկու նշխար երգ՝ Այնճաբէն և 1940-ականներու Պէյրութէն ու մի քանի այլ յանգաւոր գրութիւններ-երգեր» հրապարակումը կ'առընչուի մուսալեռեան հարսանեկան երգի մը տարբերակին (բառեր ու երաժշտութիւն), մալարիային նուիրուած որբանոցային երգի մը (բառեր ու երաժշտութիւն), և մի քանի այլ յանգաւոր բանաստեղծութեանց, որոնց երաժշտութիւնը ցարդ կը մնայ անգտանելի: Վերոյիշեալ երգերը տարածուած էին լիբանահայ իրականութեան մէջ մինչև 1950–1960-ականներ, որմէ ետք Էսթրատային երգերը դուրս մղեցին զանոնք գործածութենէ (44/1):

Հաղորդումներու բաժնով Ռուպինա Արթինեան «Մինաս Թեքէլեան և Պէյրութի մէջ 1972-ին իր հիմնած Թեքէլեան նախապատրաստական երաժշտանոցը» նիւթով կը ներկայացնէ լիբանահայ երաժշտական առաջին դպրոցի հիմնադիր Մինաս Թեքէլեանն ու անոր հիմնած երաժշտական երախտաշատ դպրոցը, որ ցարդ կը շարունակէ գործել և իր ժամանակին հանդիսացաւ լիբանահայ երաժշտական կեանքի դարբնոց (44/1):

Յասմիկ Գալստեան «Գարեգին Սրուանձտեանցը որպէս ստորին առասպելաբանական կերպարների մասին գրոյցների առաջին գրառող ու մեկնաբան» յօդուածով կ'արժնորէ հայ բանահաւաքութեան հիմնադիր Գարեգին վրդ. Սրուանձտեանցի բանահաւաքչական աշխատանքին մէկ երեսակը (44/1):

Վահրամ Հովեան ջատագովանքով կը ներկայացնէ Հայոց Ցեղասպանութեան տարիներուն միջդաւանական գործակցութեան Քեսապի փայլուն օրինակը՝ թերևս անուղղակիօրէն յուշելով հայոց մէջ գործակցութեան ոգիին ռազմավարական նշանակութիւնը (43/1):

Արման Մալոյեանի «Սիւնիքի մարզի նորակառոյց եկեղեցիները (2001–2022)» հաղորդումը կու գայ ամբողջացնելու հեղինակին՝ յետանկախական Հայաստանի կրօնական զարթոնումին և Հանրապետութեան տարբեր մարզերուն մէջ եկեղեցաշինութեան նուիրուած յօդուածաշարքը (43/2):

Արցախցի Էլինա Մխիթարեան «Արցախեան հասարակութիւնը ճգնաժամի պայմաններում (փախստականների և տեղահանուած անձանց խոցելի խմբերի օրինակով)» հաղորդումով կը ներկայացնէ արցախահայ գաղթականութեան ճգնաժամը (43/1):

Լիբանանի հայ կաթողիկէ համայնքի գեղեցկագոյն եկեղեցին Պէյրութի կեդրոնավայրին մէջ շքեղօրէն բազմած Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ - Ս. Եղիա եկեղեցին է, որուն 65-ամեակին առթիւ Տէր Բաֆֆի Յովհաննէսեան կ'ընէ պատմականը անոր կառուցման՝ անդրադառնալով նաև նախապէս այնտեղ գոյութիւն ունեցող հայ կաթողիկէ մատնան (44/2):

Նման հաղորդում մըն է նաև «Մերձաւոր Արևելքի Հայ աւետարանական եկեղեցիներու միութեան վերականգնումը. 1924-ի յետ-եղեռնեան Ա. համաժողովը և ցանկը՝ 1924–2024 համաժողովներու» նիւթը, որ կը կատարէ համառօտ փաստագրական ժամանակագրութիւնը Միջին Արևելքի հայ աւետարանական համայնքի կազմակերպումին և յետ-եղեռնեան հարիւրամեայ երթին (44/2):

Յասմիկ Սայադեան «Megerian Carpet ընկերութեան քայլերը՝ հայկական գորգի վերածնունդին ուղղութեամբ» հաղորդումով կը ջատագովէ սփիւռքեան տնտեսական ներդրումներու դրական նշանակութիւնը՝ հայ մշակոյթի զարգացման և համաշխրահային շուկայացման առումով (44/2):

Գրախօսականներու բաժնով Վաչիկ Աւագեան գրախօսած է Հենրիկ Բախչինեանի «Հայ միջնադարեան բանաստեղծութիւնը» հինգհատորեակը (43/1), Անահիտ Խեչոյեան՝ Հնագիտութեան և ազգագրութեան ինստիտուտի աշխատութիւններ (ՀԱԻԱ) – 4-ը (43/1), իսկ Վարդան Մատթէոսեան՝ Վարդուի Քալանթարի «Կեդրոնական բանսրի կիներուն բաժինը» երկը (43/2):

Ամփոփելով կրնանք ըսել, թէ Հայկազեան հայագիտական հանդէսի 43-րդ և 44-րդ հատորներու 4 գիրքերը կը հաշուեն շուրջ 2000 էջ, 90 յօդուած-հրապարակում-հաղորդում, տասնեակ մը մահագրականներ, մի քանի գրախօսական են.: Այս գիրքերուն արժէքը չի սահմանափակուիր լոկ անոնց գրոյթային բովանդակութեամբ, այլ նաև՝ այն կամրջումով, որ կը կատարուի արտասահմանի, Հայաստանի և Սփիւռքի հայագիտութեան մշակներու միջև: Գիրքերը կը յատկանշուին հայագիտութեան լայն սահմանումի ընկալումով, այժմեականութեամբ, երիտասարդ մշակներու քաջալերումով, նիւթերու բազմազանութեամբ, կարծիքներու գիտական ազատականութեամբ, արդի հայագիտական խնդիրներու գիտական արձագանգումով են.:

Անդրանիկ Տազեւեան, Ph.D.

Հայկազեան համալսարանի Սփիւռքի

ուսումնասիրութեան կեդրոնի տնօրէն, Պէյրութ